

LESEPLAN

for barnehagane og skulane
i Luster kommune

Revidert desember 2016

INNHALD

Innleiing	3
Alle lærarar er leseleiarar	4
Den gode lesaren	5
Hovudmål i leseplanen	6
Leseferd og leseflyt	6
Foreldremedverknad	8
Generelle lesestimulerande tiltak i barnehage og skule.....	9
Oversikt læringsstrategiar etter alderssteg.....	10
Metodar og tiltak i den grunnleggjande leseopplæringa.....	11
Barnehagen	12
1. trinn	15
2. trinn	16
3. trinn	17
4. trinn	18
5. trinn	19
6. trinn	21
7. trinn	23
8. trinn	25
9. trinn	27
10. trinn	29
Ordlister: Vanlege omgrep knytt til lesing.....	31
Litteraturlister og andre kjelder	34

Liste over vedlegg

Vedlegg 1: Progresjons læringsstrategiar 1.-10. trinn

Vedlegg 2: 101 beste barne- og ungdomsbøkene 2005 - 2015

Vedlegg 3: Gi rom for lesing. Døme på lesestimuleringsprogram

Vedlegg 4: Utfyllingsskjema – Omgrepshus

Vedlegg 5: Lesehugseliste gjennom lesefasane

Vedlegg 6: Lesing i læreplanen

Vedlegg 7: Døme på årshjul for skulen og skuleeigar si oppfølging av leseopplæringa

Vedlegg 8: Utfyllingsskjema – Felles plan for bruk av læringsstrategiar i faga

Vedlegg 9: Tips om lesekurs frå Vigdis Refsahl, Statped Sørøst

Vedlegg 10: Utfyllingsskjema – Kontrakt om lesekurs

Innleiing

Lesing er ein dugleik som er under utvikling heile livet. Utvikling skjer kontinuerleg frå barnet har forstått det alfabetiske prinsippet – dvs. «knekt lesekoden» – til lesinga vert ein automatisert dugleik og eit læringsverktøy. Først lærer barnet å lesa, det er hovud-målet med den første leseopplæringa, deretter les barnet for å læra. Det å læra å lesa for å læra vert gjerne omtala som den andre leseopplæringa.

Fleire faktorar er sentrale i leseutviklinga. På den eine sida er lesing ein teknisk dugleik, ein avkodingsdugleik som skal lærast og meistrast. På den andre sida har lesing ein språkleg komponent der språkleg dugleik og bakgrunnskunnskapar sikrar at lesaren forstår kva teksten handlar om.

Før barn lærer å lesa er dei mest opptekne av innhald og meining når dei brukar språket. For å læra å lesa må barn i større grad rette merksemda si mot forma og strukturen i språket. Eit velkjent døme på dette er barnet som forstår at ordet lokomotiv er lengre enn ordet tog, sjølv om objektet tog er lengre enn objektet lokomotiv. For å knekkja den alfabetiske koden må eleven verta merksam på at talte ord er bygde opp av talelydar.

Å leika med språket, til dømes ved å «smaka» på rare ord og rima, vil fremja denne innsikta. Når eleven kan identifisera (og byta om på) dei ulike lydane i eit talt ord, seier me at han eller ho er fonemisk medviten. (*Kartleggingsprøve i lesing 2. trinn. Rettleiing til lærarar*. Utdanningsdirektoratet, 2016, s. 5)

Lesing kan ha ulike føremål. Ein les for å oppleva, for å verta underhalda eller oppslukt. Lesing er då knytt til det å kosa seg, å slappa av, å drøyma og fabulera. Dette vert kalla lystlesing. Eit anna hovudføremål med lesing er å lesa for å læra. Det kan dreia seg om å fordjupa seg i eit emne for å læra noko nytt, eller for å finna opplysningar ein treng i ein tabell, lesa ei oppskrift eller ei rettleiing for å kunne utføra noko praktisk. Det å lesa for å læra er heilt grunnleggjande i skulen.

Når ein skal lesa for å læra, må ein lesa teksten på ein annan måte enn når ein les for å oppleva. Denne planen tek i hovudsak føre seg mål, strategiar og råd knytt til den første og andre leseopplæringa, det vil seia å lesa for å læra. I vedlegga vil ein også finna litteraturtips som kan stimulera lystlesinga.

Første versjon av *Leseplan for barnehagane og skulane i Luster kommune* var klar sommaren 2014. Denne reviderte versjonen er basert på innspel frå ressursgruppa knytt til lokale fagnettverk i kommunen og redigert av underteikna.

Hilde Holte Selland
koordinator kommunale fagnettverk

Knut Åge Teigen
kommunalsjef oppvekst

Alle lærarar er leselærarar

Dette er ein leseplan som er forpliktande for alle barnehagane og grunnskulane i Luster kommune. Planen skal sikra progresjon, heilskap og samanheng i lesing som grunnleggjande ferdigheit frå barnehage og ut 10. trinn. På denne måten vert planen også ein leseplan for alle fag.

Når ein les for å læra, så dreier lesinga seg om å forstå og reflektera over det ein les. Difor må ein også arbeida systematisk med å styrkja ordtilfanget til eleven. Lesing er ei av dei grunnleggjande ferdigheitene i Kunnskapsløftet, og skal øvast systematisk i alle fag og med ein progresjon frå 1. trinn til og med 10. trinn. Gode ferdigheiter i lesing er ein viktig føresetnad for anna læring.

Alle lærarar er utifrå dette leselærarar og må vera medvitne om kva og korleis lesing som grunnleggjande ferdigheit skal realiserast i sine fag.

Prinsippet om tilpassa opplæring og individuell tilrettelegging ut frå elevane sin ståstad er også eit fundament for lesearbeidet. Alle sider ved opplæringa – lærestoff, arbeidsmåtar, organisering og læremiddel – må ta omsyn til dette.

Evalueringsrapporten av tiltaksplanen *Gi rom for lesing!* (Buland m.fl. 2008) er tydeleg på at utviklinga av leseferdigheita til elevane må vera heile skulen si oppgåve. Det avgjerande er korleis arbeidet med lesing vert integrert i ei heilskapleg og meningsfull opplæring.

Lesing i alle fag

- Alle lærarar skal setja av tid til lesing i sine fag
- Lærarane skal vera bevisste og bruke ulike lesestrategiar
- Veksla mellom stillelesing og høgtlesing
- Bruka dei læringsstrategiane elevane har lært
- Utvikla ordtilfanget til elevane i faga ved hjelp av varierte metodar
- Arbeida systematisk med omgrepslæring
- Faglærar skal arbeida for at elevane tileignar seg faguttrykka og fagspråket i sitt fag
- Faglærarane lyt samarbeida for å utvikla elevane sitt ordtilfang på tvers av faggrensene
- Fagord og andre viktige ord og omgrep skal arbeidast med munnleg og skriftleg ved hjelp av ulike læringsstrategiar

Den gode lesaren

Den gode lesaren kan gjera bruk av bakgrunnskunnskapen sin, er aktiv medan han les, reflekterer over teksten, brukar konteksten for å forstå nye ord og uttrykk, søker tilleggsinformasjon og lukkast grunna innsats. Vidare les han eller ho mykje på eige initiativ og vel eigna lesestrategi utifrå teksttype og føremål. Å kunna velja eigna lesestrategi fordrar at elevane meistrar ei rekke ulike lesestrategiar, dvs. både minnestrategiar, organiseringsstrategiar, utdjuingsstrategiar og overvakings- og kontrollstrategiar.

Ein lesestrategi kan seiast å vera ein framgangsmåte for å lesa på ein god og effektiv måte. Vigdis Refsahl og Øistein Anmarkrud definerer lesestrategi slik:

«En lesestrategi er en spesialisert form for læringsstrategier som elever bruker når de skal lære fra tekst»

Gode lesestrategier på mellomtrinnet, Cappelen Damm, 2010

Den gode lesaren må dessutan verta lært opp til å vurdera kritisk kjeldene han les, anten det gjeld bøker, aviser, magasin, nettsider eller andre digitale kjelder.

I rammeverket for grunnleggjande ferdigheiter presiserer Utdanningsdirektoratet dei ulike ferdigheitsområda som gjeld for lesing:

- *forberede, utføre og bearbeide*
- *finne*
- *tolke og sammenholde*
- *reflektere og vurdere*

Denne inndelinga er samanfallande med dei tre nivåa av leseforståing som vert testa både i nasjonale prøvar i lesing og i OECD sine PISA-prøvar om lesing der nivå 3 er øvste nivå:

<i>Nivå 1 – finna</i>	<i>Evne til å henta ut informasjon frå tekst</i>
<i>Nivå 2 – tolka</i>	<i>Tolka og samanlikna informasjon</i>
<i>Nivå 3 – reflektera</i>	<i>Vurdera og reflektera over form og innhald</i>

Hovudmål i leseplanen

- stimulera leselysta hjå barn og unge
- få barn og unge til å verta gode lesarar slik at dei forstår det dei les
- alle lærarar skal vera gode leselærarar i sine fag
- gjera føresette til medvitne og aktive støttespelarar i barna si leseutvikling
- Nynorsk er opplæringsmålet i Luster kommune. Difor er det også eit mål at den kommunale leseplanen skal stimulera og stø opp om barn og ungdom som lesarar og brukarar av nynorsk litteratur og skriftspråk

For å nå desse overordna måla må me

- starta så tidleg som mogleg med språkstimulering og skapa interesse for bøker og lesing
- ha god tilgang til variert litteratur og til bibliotek
- leggja til rette for kompetanseutvikling både i barnehage og skule
- styrkja samarbeidet og overgangen mellom barnehage og barneskulen og mellom 7. trinn og ungdomsskulen
- systematisera leseopplæringa mellom anna ved ei balansert leseopplæring der strategiundervisning er ein del av opplæringa frå elevane startar og til dei går ut av grunnskulen (sjå vedlegg 9, planleggingsdokument).
- modellera lesestrategiane og læringsstrategiane for elevane
- bruka observasjonar, kartleggingsprøvar og nasjonale prøvar systematisk i vurderingsarbeidet og fylgja godt opp dei barna og ungdomane som treng det
- prioritera den første leseopplæringa i skulen, også ressursmessig
- utvikla eit godt samarbeid med føresette på alle alderssteg

Lesefart og leseflyt

Ujamn og sakte lesing gjer det vanskeleg å få samanheng og dermed finna ut kva teksten svarar til i naturleg tale. Å fokusera på utvikling av lesefart eller automatisert ordgjenkjenning vil vera nyttig til eleven kjem opp på eit nivå i lesinga som gjer at han eller ho ikkje vert hindra av skrifta i å tenkja seg framover i teksten. Dette er det som gjerne vert kalla leseflyt. Leseflyt fremjar leseforståing, men det er også slik at leseforståing aukar leseflyten. (Lundetræ og Tønnesen (red.), *Å lykkes med lesing. Tidlig innsats og tilpasset leseopplæring*. Gyldendal Akademisk, 2014).

Lesefarten er avhengig av kva ein skal lesa (kor komplisert teksten er) og føremålet med lesinga, dvs. kor mykje ein skal ha ut av teksten. Grensene for lesefarten vert normalt sett av forståinga. Viss det er mykje nytt i ein tekst – t.d. ein informasjonstett fagtekst – går lesefarten ned. Såleis tek det vesentleg lengre tid å lesa ein vanskeleg fagtekst enn ei lett skjønnlitterær forteljing. (*Elbro, Læsning og læseundervisning*. Gyldendal, 2006).

Å setja grenser for kva som er funksjonell/ikkje-funksjonell leseferdigheit vil delvis måtte vera ei subjektiv vurderingssak. Carl Tomas Carlsten har laga rettskrivings- og leseprøve for grunnskulen der mellom anna lesefart vert målt. I lærarrettleiinga til desse prøvene skriv Carlsten at følgjande resultat kan indikera dårleg leseferdigheit:

3. trinn: 25–50 ord pr. min., kritisk grense: 25 ord pr. min., 20 % feil

4. trinn: 50–85 ord pr. min., kritisk grense: 50 ord pr. min., 20 % feil

5. – 7. trinn: kritisk grense færre enn 80 ord pr. min., 15 % feil

8.-10. trinn: kritisk grense færre enn 100 ord pr. min., 15 % feil

Med dette som utgangspunkt er det i denne planen sett mål for lesetempo og forståing frå og med 3. trinn til og med 10. trinn for å få ein kontinuerleg progresjon i leseopplæringa.

Vanskegrad

Eit ofte stilt spørsmål er kor godt ein tekst høver for ei bestemt aldersgruppe eller ein bestemt elev. Ein generell regel som kan nyttast for å vurdere om ein tekst er for vanskeleg eller for lett, er den såkalla knyttneveregelen:

«Knyttneve-regelen»

- A Vel ei bok.
- B Les på ei av sidene i boka
- C Bøyg ein finger når eit ord er vanskeleg å lesa
- D Bøyg ein finger når eit ord er vanskeleg å forstå
- E Har du bøygd heile handa før sida er lest ferdig, kan du:
 - prøva ei side til
 - finna ei lettare bok
 - Seie ifrå til lærar.

(Henta frå Liv Engen og Lise Helgevold 2006,
og Susan M. Glazer)

Foreldremedverknad

Det er viktig at heim og barnehage/skule samarbeider for å gje ungene leselyst. Lesing bør vera eit fast tema på foreldremøte og i utviklingsamtalar. At føresette viser interesse for skularbeidet generelt og lesing spesielt er ein viktig faktor for fagleg framgang og utvikling hjå eleven. For å utvikla gode leseferdigheiter hjelper det med regelmessig lesing. Å lesa minimum 15 minutt (lesekvarten) kvar dag/kveld bidreg til at lesing vert ei vane og at eleven får naudsynt mengetrening. Særleg på dei yngste aldersstega er det også ein viktig stimulans at føresette les leseleksa saman med barnet.

Heimen har ei sentral rolle og oppgåve når det gjeld lesestimulering til dømes gjennom oppmuntring til lesing og lån av bøker, høgtlesing, samlesing og leksearbeid. Dette gjeld både i barnehagen, på 1.-4. trinn og vidare oppover i aldersstega. Foreldra si rolle når det gjeld vidareutvikling av leseferdigheiten hjå barna er uvurderleg.

Oppfølging av lesing i heimen og lesestimulering

- Lesa høgt for barnet /eleven
- Lesa saman med eleven
- Snakka om bilete og overskrift i teksten
- Vera nysgjerrige på ord, spørja barnet/eleven, undra seg i lag og slik byggja opp ordforrådet
- Lyderingsmetoden: Dra saman ein og ein lyd og gjenta ordet etterpå.
Døme: ssss – oooo – llll = SOL
- Stavemetoden: Dra saman stavingar. Døme: le – se = LESE
- Kjenna att ordbilete i teksten. Dei mest vanlege småorda er:
ER – EG – VIL – DU – DET – HAN – HO – DEI – MEN
- Bruk omgrepa, namnet på bokstaven (L=ell, H=hå) og lyden til bokstaven
- Vera interessert, rosa og oppmuntra barnet / eleven
- Leika og spela spel. Det finst mange gode spel for å læra ord, omgrep og øva seg i lesing
- Lesa skilt, skriva korte meldingar på lappar eller på kjøkentavla
- Lesa mykje. Mengdetrening er naudsynt for å verta ein god lesar

Generelle lesestimulerande tiltak i barnehage og skule

- «Boka mi» - barn / elevar tek med seg ei bok dei presenterer for dei andre
- Aktiv bruk av folkebiblioteket og oppvekstbiblioteka
- Klassesett frå folkebiblioteket / fylkesbiblioteket
- Leselyst 5. trinn (opplegget er stasjonert på Gaupne skule)
- Eventyrlyst 6. trinn (henta frå Gi rom for lesing, sjå vedlegg 3)
- Grip boka 7. trinn (opplegget er stasjonert på Gaupne skule)
- Nasjonale leselystaksjonar t.d. <http://foreningenles.no/>
- «Tid for ti» – På tide med nynorsk. Nynorsk leseaksjon. <http://tidforti.no/>
- Bokprat – eit lesestimuleringsiltak for 9. trinn (Henta frå Bardu ungdomsskole, sjå vedlegg 4)
- Lesekort (oppskrift) med felles mal for lesefasar: før, under og etter.
- Fagtekstlesing 8. kl. (henta frå Gi rom for lesing, sjå vedlegg 3)
- Rettleidd lesing (Guided reading): <http://www.minskole.no/botngardskole/Underside/3867>
- Bruk av lesesirkel med rollekort;
Artikkel: *Vi les med rollekort* frå *Bok på 5.-7. trinn*, Lesesenteret http://lesesenteret.uis.no/getfile.php/Lesesenteret/B%C3%B8ker%20og%20hefter/pdf_utgaver/UIS_Bok_i_bruk_5-7.pdf
Døme på rollekort, Lesesenteret: <http://lesesenteret.uis.no/article.php?articleID=82964&categoryID=13439>
- Leseveke
- Lesevake: det kan også vera at elevane les egne tekstar til kvarandre
- Lesekonkurranse: lokale konkurransar på skulen og gjennom biblioteket
- Forfattarar, forfattarbesøk
- Lesestimulering i sommarferien, t.d. deltaking i Sommarles!
- Faste stillelesingsøker
- Høgtlesing av lærar/ bruk av lydbok / lat elevane verta trygge til å lesa høgt
- Presentasjon/ tilrå bøker for kvarandre/ to elevar les same bok.
Dei fortel kvarandre annakvart kapittel. Presenter boka for klassen i lag
- Leselogg med kriterium
- Føresette skal signere lesekort/leselogg eller vekeplan
- STL-metoden (skrive seg til lesing): barnehage, 1. og 2. trinn
- Omgrepstrening gjennom t.d. omgrepshus/omgrepskart, dagens ord, vekas ord, omgrep på vekeplan, egne ordlister (mal på omgrepshus/kart, sjå vedlegg 5)

Særskilte lesestimulerande tiltak

- Gje foreldre kunnskap om lesing og lesestrategiar på foreldremøtet om hausten.
- Intensive lesekurs (vedlegg 10): *Når skulen tilbyd elevane lesekurs skal både føresette og eleven skriva under på om dei tek imot kurset eller ikkje. Føresette må også skriva under på at eleven følgjer opp lesekurset undervegs* (sjå vedlegg 11)
- Klasselesekurs (vedlegg 10)

Oversikt læringsstrategiar etter alderssteg

Nedanfor er ei oversikt over tilrådde læringsstrategiar i barnhage og på dei ulike aldersstega i grunnskulen. Vedlegg 1 syner ei grafisk framstilling av den same oversikta.

Barnehage: Bilete og overskrift (BO), omgrepskart og tankekart

- 1. trinn:** BO, omgrepskart og tankekart i alle fag
- 2. trinn:** BO, omgrepskart og tankekart i alle fag, rekkjefylgjenotat
- 3. trinn:** BO, omgrepskart og tankekart i alle fag, VØL- skjema, rekkjefylgjenotat, tekst til bilete
- 4. trinn:** BO, omgrepskart og nivådelt tankekart i alle fag, VØL-skjema, rekkjefylgjenotat, spørsmål til tekst, kolonnenotat/prosessnotat
- 5. – 7. trinn:** BISON, omgrepskart og nivådelt tankekart i alle fag, VØL- skjema, spørsmål til tekst, rekkjefylgjenotat, kolonnenotat/prosessnotat, rammenotat, læresamtale, nøkkelord, samandrag, SAM-skjema
- 8. – 10. trinn:** BISON, omgrepskart og nivådelt tankekart i alle fag, VØSLE- skjema, spørsmål til tekst, rekkjefylgjenotat, kolonnenotat/prosessnotat, rammenotat, læresamtale, nøkkelord, samandrag, SAM- skjema

Lesetreningsprogram

Aski Raski

Eit databasert lesetreningsprogram som består av over 2 000 øvingar på å lesa einskildord. Elevar som strevar med lesinga, får tilbod om lesekurs der ein nyttar Aski Raski.

Pageturner

Eit lesetreningsprogram som trenar augemotorikken. Programmet skal vera med på å få deg som lesar til å lesa fortare og få betre leseflyt. På 21 dagar får du auka lesekompetansen.

Relemo:

Eit databasert lesetreningsprogram som skal hjelpe til med å oppnå automatisert ordavkoding og betre leseflyt. Programmet er systematisk, tilpassar leseundervisninga og eignar seg for spesialundervisning, gruppeundervisning, lesekurs og klasseundervisning. Foreldre kan óg ved hjelp av programmet følgja opp borna si lesetrening heime.

Metodar og tiltak i den grunnleggjande leseopplæringa

Høgtlesing

Viktig gjennom heile oppveksten både heime, i barnehagen og på skulen. Høgtlesing trenar omgrepsinnlæring, det å kunne lesa mellom linjene og kunne diskutera ein tekst i fellesskap. Vidare kan høgtlesing bidra til å gjera borna interesserte og nysgjerrige på tekstar og bøkar, og borna får øving i å lytta til andre.

Dialogisk lesing

Metoden er ein systematisk måte å lesa bøker med bilete og tekst på. I korte trekk handlar dialogisk lesing om at teksten skal lesast tre gonger i løpet av ein gitt tidsperiode, til dømes tre veker, og at teksten vert lesen på varierte måtar. Ved første lesing sit barna og lyttar, kanskje avbrote av eit enkelt spørsmål til handling. Ved andre lesing grip pedagogen fatt i bestemte ord og bilete som barna skal samtala om. Ved tredje lesing blir dialogen intensivert. Handlinga i boka vert brukt som inspirasjon til lek og aktivitetar, til dømes rollelek, konkretisering og visualisering av konkrete ord og omgrep, ein liten quiz eller liknande. I fyrste omgang er dialogisk lesing for **ALLE** barn. Metoden er særleg godt eigna for minoritetsspråklege barn, og barn som har eit lite utvikla språk. Her er lenke til ein kort artikkel om dialogisk lesing ved Jostedal oppvekstsenter avdeling barnehage i ressursheftet *Spire* s. 12 – 13, utgjeve av Nynorsksenteret:

https://issuu.com/arildto/docs/spire_net/12?ff=true&e=2891840/30968664

STL- metoden

Å skriva seg til lesing (STL) er ein skrive- og leseleingsstrategi utvikla av pedagogen og forskaren Arne Trageton og vidareutvikla av Mona Wiklander. Strategien tek som utgangspunkt at det er enklare å setja seg inn i skriftspråket ved å starta å skriva enn ved å lesa. Ein brukar då gjerne datamaskin i skrivinga for å gjera skrivinga lettare og for å sjå bokstavane og setningane meir tydeleg. I byrjinga skriv gjerne den vaksne det eleven ønskjer å fortelja, etter kvart når elevane vert meir røynde skriv dei meir og meir sjølve.

Rettleidd lesing

Ein metode for å trenar omgrep og leseforståing, først utvikla i New Zealand (Guided Reading). Læraren og ei mindre gruppe elevar med omlag same lesefugeleik ser på bilete, les og diskuterer seg igjennom teksten for å fremja leseforståing. Alle sit med kvart sitt eksemplar av teksten. Metoden vert gjerne også koplta til ulike former for stasjonsarbeid.

Repetert lesing

Ein metode der ein les ein tekst eller ei ordrekkje fleire gonger. Dette gjer ein for å få ei meir effektiv ordavkoding og betre lesefugeleik.

Omgrepstrening

Arbeida med kva ulike ord tyder, at det også kan ha ulik tyding utifrå konteksten. Når det gjeld omgrepstrening finst det eit variert sett med metodar: ulike typar omgrepskart, omgrepshus,

Lesekurs

Målgruppa for intensive lesekurs er gjerne elevar som heng etter når det gjeld leseutvikling og som kanskje også har lese- og skriveanskar. Målsetnaden med intensive lesekurs er ofte å øva funksjonell fonologisk avkoding, innlæring av gode lesestrategiar og auka motivasjon for vidareutvikling av eigen lesefugeleik. Lesekurs kan organiserast på ulike måtar, men det må tilpassast til den einskilde elev og vera intensivt. Læraren som gjennomfører kurset bør ha god kunnskap om leseutvikling og lesekunnskap. Dei elevane som får tilbod om lesekurs, må i lag med føresette forplikta seg til å arbeida med det innhaldet kurset legg opp til.

Lesesamtale

Det er ein tradisjon ved somme av lustraskulane der leselærar på 1. trinn har individuelle samtalar med føresette om lesemetodikken på skulen og korleis motivera til lesing heime.

Leseveke

Ei veke i løpet av skuleåret legg skulen ekstra vekt på lesing. Samarbeidspartnarar kan vere folkebiblioteket og Avis i skulen.

Lesevake

Klassen overnattar t.d. på skulen og les tekstar for kvarandre utover kvelden. Det kan vera knytt til ein bestemt type litteratur (t.d. krim eller spøkjelseshistorier), kopla til eit skrive- eller leseprosjekt, eigne eller andre sine tekstar.

Barnehagen

Småbarnsalderen er den grunnleggjande perioden for språkutvikling. Samhandling gjennom kroppsspråk og lek med lydar er ein vesentleg del av måten det vesle barnet nærmar seg andre menneske på. At vaksne oppfattar og stadfester uttrykket til barnet og samtidig set ord på inntrykka og opplevingane, er avgjerande for korleis talespråket utviklar seg vidare.

Språket er personleg og identitetsdannande og nært knytt til kjensler. Morsmålet er viktig for opplevinga av eigen identitet og meistring på mange område. Eit godt utvikla morsmål er ein grunnleggjande føresetnad for den vidare språklege utviklinga, også når det gjeld skriftspråk og leseforståing.

Barnehagen må sørgje for at alle barn får varierte og positive erfaringar med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som reiskap for tenking og som uttrykk for egne tankar og kjensler. Alle barn må få eit rikt og variert språkmiljø i barnehagen. Nokre barn har sein språkutvikling eller andre språkproblem. Dei må få tidleg og god hjelp.

Felles opplevingar og aktivitetar gir eit unikt høve til kommunikasjon mellom barn. I samhandling mellom barn er det viktig å bli forstått. Barn bruker ofte ein meir fantasifull og kreativ kommunikasjon seg imellom enn saman med vaksne. Ei veksling mellom bruk av kropp, rørsle og ord er ei støtte for talespråkutviklinga. I leiken bruker barna ofte variert og komplisert tale.

Mange barn har eit anna morsmål enn norsk og lærer norsk som andrespråk i barnehagen. Det er viktig at barna vert forstått og får høve til å uttrykkje seg. Barnehagen må støtte at barna bruker morsmålet sitt og samtidig arbeide aktivt med å fremje den norskspråklege kompetansen til barna.

Personalet er viktige som språklege førebilete. Samtalar, høgtlesing og varierte aktivitetar som beskrive under fagområdet kommunikasjon, språk og tekst er viktige sider ved barnehageinnhaldet.

(Henta frå Rammeplanen for barnehagen under *Språkleg kompetanse*)

Mål

- Skape eit miljø der barn og vaksne jamleg opplever glede og lek med språk
- Utvikla omgrepsforståing og eit variert ordforråd
- Bruka språket aktivt til å fortelja og uttrykke kjensler, ynskje og erfaringar
- Fremja og stø opp om bruk av dialekt og nynorsk
- Stimulera borna til å bli nysgjerrige på lesing og skriving
- Samarbeida med heimen om å fremja lesing og leseglede

Tiltak

- Ha bøker lett tilgjengeleg for borna
- Vera engasjerte vaksne som møter nysgjerrigheita til borna for bilete, forteljingar og bokstavar
- Leggja til rette for hyppig lesing og språkleik
- Aktivt samarbeid med biblioteket om boksamling i barnehagen
- Etablera mini-utlån av bøker i garderobeområdet for barn og føresette
- Prioritera barnebøker på nynorsk
- Ha oversikt over kva born som er vorten lesne for
- Planlegg og tidfestar leseaktivitet på månadsplanar
- Ha lesing som fast punkt i dei årlege samtalanane med føresette, ev. også på felles foreldremøte

Arbeidsmåtar og organisering

- Variert språkleik (song, rim, regler, samtale).
- Les på ulike stader (inne, ute, i samlingsstund, i lesestund m.m.)
- Høgtlesing – den vaksne les på dialekt og normert nynorsk
- Følgja opp borna si nysgjerrigheit og forkunnskap ved å spørja kva framsida og bilete syner, kva dei trur boka handlar om, snakka om kjensler, situasjonar og omgrep i teksten
- Aktivt bruka omgrep knytt til bøker og lesing: forfattar, tittel, overskrift og bilete
- Faste innslag som «Boka mi» (børnet vel ut ei bok heime og snakkar om boka saman med den vaksne for resten av bornegruppa)
- Dialogisk lesing med tilhøyrande aktivitetar (samtale, teikning/måling, rolleleik, konkretisering av omgrep)
- Rolleleik med utgangspunkt i forteljingar og eventyr
- Personalet skapar tekst saman med borna, gjerne med PC / iPad
- Den vaksne nyttar bokstavlyden når ho / han snakkar om einskildbokstavar

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Jamleg gjennom året	Barnehagepersonalet og føresette	Samtala med borna om det dei les
Stillelesing Ungane kan sjå i bøker	Jamleg gjennom året	Barnehagepersonalet og føresette	Samtala med borna om det dei les
Bruk av biblioteket Stimulera borna til å låna bøker	Jamleg gjennom året	Barnehagepersonalet og føresette	Barnehagen samarbeida med biblioteket om rulling av bøker i mini-utlånet
Presentera bøker (t.d. «Boka mi»)	Jamleg gjennom året	Barnehagepersonalet og føresette, involvera børnet	Samtala med børnet om det han / ho les Pedagogen syt for at alle borna får høve til å presentera boka si gjennom året
Lesing som fast punkt på foreldresamtalen	To gonger i året, haust og vår	Barnehagepersonalet, ungane og føresette	Mogleg oppfølging: Oppsummering og deling av råd / lesetips i fellestid
Lesing som tema på felles foreldremøte	Hausten	Barnehagepersonalet, ev. i samarbeid med folkebiblioteket	Oppfølging gjennom foreldresamtalen

Forventningar til heimen

- Les jamleg høgt for børnet/borna.
Snakka om ord og innhald, bilete og overskrift. Kva trur du teksten handlar om?

1. trinn

MÅL

- Lytta og snakka i ulike samanhengar, der eleven skal læra og forstå gjennom å oppfatta og tolka andre sine utsegn (språkleg meistring i ein samheng)
- Lytta, ta ordet etter tur og gje respons til andre i ein samtale (forteljekompetanse)
- Læra elevane god ordavkoding, lesa ord ved hjelp av lyden til bokstavane
- Bruka språkleiker, stimulera elevane til å verta leseklare og etter kvart knekka lesekode
- Vera «nysgjerrige» på omgrep, motiverande faktor for ei effektiv leseinnlæring = eit ORD pr. dag.
- Ta i bruk BO(bilete + overskrift) og læra å kunna bruke det som ein fast lesestrategi
- Ta i bruk omgrepshus/kart og tankekart som læringsstrategi
- Læra å bruka «lesefingeren», vita kva ordet *leitelese* tyder og bruke det som ein lesestrategi

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Kontaktlærer	
Lesesamtale m/ foreldre	September	Kontaktlærer	
Carlsten	Sept. og feb.	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Nasjonal kartleggingsprøve	April – mai	Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane	Mai - juni	Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Hautst / Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det får intensiv oppfølging over ein gitt tidsperiode

Læringsressursar

Zeppelin 1 A og 1 B elevbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag

Hefte frå Arbeid med ord, Leseforståing frå GAN Aschehoug

Lage tekstar i fellesskap og lesa desse.

Skrive seg til lesing (STL)

Letlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.

Forventningar til heimen

- Lesa leseleksa saman med borna og snakke om nye og/eller vanskelege ord
- Lese høgt for borna og snakke om innhaldet
- Før du les: Kva trur du teksten handlar om?
Bruk lesekrteria - Snakka om bilete og overskrift

2. trinn

MÅL

- Halda fram med å læra elevane god ordavkoding
- Halda fram språkleiker og med å stimulera elevane til leseutvikling
- Bør lesa enkle tekstar og svara på «les–finn spørsmål» og «tenk–sjølv spørsmål»
- Vera «nysgjerrig» på omgrep, motiverande faktor for ei effektiv leseinnlæring = eit ORD pr. dag.
- Kunna bruka læringsstrategiane BO, omgrepshus/kart og tankekart
- Ta i bruk rekkjefylgjenotat som ein ny læringsstrategi
- Bruka «lesefingeren», vita kva ordet *leitelese* tyder og bruke det bevisst som ein lesestrategi
- Bli kjend med omgrepet nærlesing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Kontaktlærer	
Carlsten (leseforståing og lesefart)	Sept. og feb.	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Nasjonal kartleggingsprøve	April - mai	Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane	Mai - juni	Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Lesekurs	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (20 ord pr. min.) om våren

Læringsressursar

Zeppelin 2A og 2B elevbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag

Vekeord 2 og Leseforståing 2 frå GAN Aschehoug

Lettlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.

Rettleiing kartleggingsprøve lesing 2. trinn Udir – bruka rettleiinga gjennom heile året

Forventningar til heimen

- Lesa leseleksa saman med borna og snakke om vanskelege ord
- Les høgt for borna og snakka om innhaldet
- Før du les: Kva trur du teksten handlar om?
Bruk lesekrteria - Snakka om bilete og overskrift

3. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga og med å læra elevane god ordavkoding og staving av ikkje-lydrette ord
- Kunne bruke læringsstrategiane BO, omgrepkart/hus, tankekart og rekkjefylgjenotat.
- Ta i bruk bilettekstar og VØL- skjema som nye læringsstrategiar.
- Bruka «lesefingeren», vite kva ordet leitelese tyder og bruke det bevisst som ein lesestrategi
- Læra kva omgrepet nærllese tyder og bruke det
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 40 ord pr. min. og har mindre enn to feil i leseforståing

ÅRSJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Kontaktlærer	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrera i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrera i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Nasjonale kartleggingsprøve	Mai	Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane	Mai – juni	Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Lesekurs	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (25 ord pr. Min.)

Læringsressursar

Zeppelin 3 lesebok, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag

Vekeord 3 og Leseforståing 3 frå GAN Aschehoug

Letlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.

Forventningar til heimen

- Lesa leseleksa saman med borna, snakka om nye eller vanskelege ord og innhaldet
- Les høgt for borna og snakke om innhaldet
- Før du les: Kva trur du teksten handlar om?
Bruk lesekrteria - Snakka om bilete og overskrift

4. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving og morfologiske-ortografiske strategiar. Kjenna att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing.
- Kunne bruke læringsstrategiane BO, tankekart, VØL- skjema og bilettekstar.
- Ta i bruk nivådelt tankekart og kolonnenotat/prosessnotat som nye læringsstrategiar.
- Lære å lage spørsmål til tekst (les/finn spm. og tenk sjølv spm.)
- Vite kva orda leitelese og nærlese tyder og bruke det bevisst som lesestrategi.
- Bli kjend med omgrepet skumlese
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 80 ord pr. min. og har mindre enn tre feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Kontaktlærer	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrera i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrera i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Lesekurs	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	
Øva til nasjonal prøve i 5. trinn	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Eksempelprøver 1 og 2 (gamle prøver-UDIR)

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (50 ord pr. min.)

Læringsressursar

Zeppelin 4 lesebok, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag

Vekeord 4 og Leseforståing 4 frå GAN Aschehoug

Lettlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.

Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket

Andre kartleggingsverktøy og lesetreningprogram: Arbeid med ord og Relemo

Forventningar til heimen

- Bruk BO - Snakke om bilete og overskrift. Kva trur du teksten handlar om?
- Les leseleksa saman med borna, bruk lesekrteria og snakka om nye eller vanskelege ord
- Les høgt for borna og snakka om innhaldet

5. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving, morfologiske-ortografiske og syntaktiske strategiar
- Kjenna att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing, kjenne att ulike setningsledd, kjenne att ordklasser, forstå avsnitt, ha setningsoverblick
- Ta i bruk BISON, læresamtale, rammenotat og nøkkelord som nye læringsstrategiar, jf. oversikt læringsstrategiar vedlegg 1
- Vita kva orda leitelesa, skumlesa og nærlesa tyder og bruke dei medvite som lesestrategiar på tvers av fag
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 120 ord pr. min. og har mindre enn fire feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året.	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året.	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året.	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året.	Kontaktlærer	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Haust/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Lesekurs	Haust/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	
Nasjonale kartleggingsprøve	Hausten	Kontaktlærer/Klasseteam	Øve på eks.pr. 3 UDIR

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (80 ord pr. min.)

Læringsressursar

Zeppelin 5 lesebok, leseboka +, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag

Vekeord A (rettskriving) og Lesing i faga (lærabok) frå GAN Aschehoug

Letlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.

Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket

Andre kartleggingsverktøy og lesetreningsprogram: Arbeid med ord og Relemo

Forventningar til heimen

- Bruka lesekriteria «før du les», «mens du les» og «etter at du har lese» saman med bornet, sjå oversikt vedlegg 6
- Les leseleksa saman med borna og snakka om nye eller vanskelege ord
- Snakka om innhaldet
- Høgtlesing

6. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving, morfologiske-ortografiske og syntaktiske strategiar
- Kjenna att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing, kjenna att ulike setningsledd, kjenna att ordklasser, forstå avsnitt, ha setningsoverblick
- Halde fram med BISON, læresamtale, nøkkelord og rammenotat for å organisere kunnskapen
- Ta i bruk samandrag og SAM- skjema som nye læringsstrategiar
- Kunna bruka læringsstrategiane i «trappa», sjå vedlegg nr. 1, og etter kvart trenar på å bruka dei medvite
- Vita kva orda leitelesa, skumlesa og nærlesa tyder og bruke dei medvitne som lesestrategiar på tvers av fag
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 140 ord pr. min. og har mindre enn fire feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Kontaktlærer	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Haust/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Lesekurs	Haust/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (80 ord pr. min.)

Læringsressursar

Zeppelin 6 lesebok, leseboka +, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag
 Vekeord B (rettskriving) og Lesing i faga (lærabok) frå GAN Aschehoug
 Lettlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.
 Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket
 Andre kartleggingsverktøy og lesetreningsprogram: Arbeid med ord og Relemo

Forventningar til heimen

- Bruka lesekriteria «før du les», «mens du les» og «etter at du har lese» saman med bornet, sjå oversikt vedlegg 6
- Les leseleksa saman med borna og snakka om nye eller vanskelege ord
- Snakke om innhaldet

7. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving, morfologiske-ortografiske og syntaktiske strategiar
- Kjenna att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing, kjenne att ulike setningsledd, kjenne att ordklasser, forstå tekstband og avsnitt, ha setningsoverblick
- Kunna bruka læringsstrategiane i «trappa», sjå vedlegg nr. 1, og etter kvart velja strategi medvite
- Halda fram med samandrag, SAM og styrkenotat for å organisere kunnskapen.
- Læra å lesa tabellar og andre diagram, og henta info i fotnotar.
- Vita kva orda leitelesa, skumlesa og nærlesa tyder og bruka dei medvite som lesestrategiar på tvers av fag
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 160 ord pr. min. og har mindre enn fem feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Kriterium
Leselekser	Heile året	Kontaktlærer og føresette	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Kontaktlærer	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Kontaktlærer	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Kontaktlærer/Klasseteam	Styrking etter behov
Aski Raski	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Lesekurs	Haut/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	
Øva til nasjonal prøve i 8. trinn	Heile året	Kontaktlærer/Klasseteam	Eksempelprøver 1 og 2 (Udir)

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (80 ord pr. min.)

Læringsressursar

Zeppelin 7 lesebok, leseboka +, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag
 Vekeord C (rettskriving) og Meir lesing i faga (lærabok) frå GAN Aschehoug
 Lettlesbøker frå Damms leseunivers, Leseland frå Samlaget, Bokbussen GAN Aschehoug m.fl.
 Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket
 Andre kartleggingsverktøy og lesetreningsprogram: Arbeid med ord og Relemo

Forventningar til heimen

- Bruka lesekriteria «før du les», «mens du les» og «etter at du har lese» saman med bornet, sjå oversikt vedlegg 6
- Les leseleksa saman med borna og snakke om vanskelege ord
- Snakka om innhaldet

8. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving, morfologiske-ortografiske og syntaktiske strategiar
- Kjenna att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing, kjenne att ulike setningsledd, kjenne att ordklasser, forstå tekstband og avsnitt, ha setningsoverblick
- Kunna bruka læringsstrategiane som står i «trappa», sjå vedlegg 1
- Bruka attforteljing som ein læringsstrategi og ei utviding av VØL-skjemaet til VØSLE
- Læra å lesa tabellar og andre diagram, og henta info i fotnotar
- Vita kva orda leitelesa, skumlesa og nærlesa tyder og bruka dei medvite som lesestrategi på tvers av fag. Nytt omgrep elevane bør bli kjende med, er hurtiglesing.
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 180 ord pr. min. og har mindre enn fem feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Faglærarar	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Faglærarar	Kriterium
Leselekser	Heile året	Faglærarar og føresette	Kriterium
Studieteknikk/ lesestrategiar	Hausten	Norsklærar skal om hausten kartlegga kva strategiar og omgrep elevane er vande med frå barnesteget, og formidla det vidare til dei andre faglærarane på teamet	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Faglærarar	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Norsklærar	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Norsklærar	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Faglærarar Spes.ped team	Styrking etter behov
Lesekurs Relemo-lesetreningsprogram	Haust/Vinter	Kontaktlærar Spesiallærar	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Nasjonale kartleggingsprøve	Hausten	Kontaktlærar/Klasseteam/ Faglærar	Øve på eks.pr. 3 UDIR

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (100 ord pr. min.)

Læringsressursar

Lesebok, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag.

Lær å lære/lesing i faga/Meir lesing i faga (lærarbøker) frå GAN Aschehoug

Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket

Ekstra kartleggingsverktøy: Kartleggeren

Foreldresamarbeid

Plan for leseopplæring er tema på fyrste foreldremøte om hausten i 8. trinn. Foreldra må få informasjon om korleis dei kan hjelpa ungdommen sin i arbeidet med skularbeidet generelt og arbeidet med lesing spesielt. Korleis oppmuntra til lesing og leksearbeid heime er ei viktig felles utfordring i skule-heim-samarbeidet

Forventningar til heimen

- Å stimulera og oppmuntra til vidareutvikling av lesedugleiken hjå ungdommane er uvurderleg
Motivera borna til å bruke lesekrteria før dei les, mens dei les og etter at dei har lese, sjå oversikt vedlegg 6
- Prata med borna om leselekser, snakke om vanskelege ord og uttrykk og innhaldet
- Motivera borna til å lese skjønnlitteratur og faglitteratur

9. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving, morfologiske-ortografiske og syntaktiske strategiar.
- Kjenna att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing, kjenne att ulike setningsledd, kjenne att ordklasser, forstå tekstband og avsnitt, ha setningsoverblick
- Kunna bruka læringsstrategiane i «trappa», sjå vedlegg 1
- Bruka ei utviding av VØL-skjemaet til VØSLE og føregripa i skjønnlitteratur – kva skjer vidare i teksten?
- Elevane skal kunna lesa tabellar og andre diagram og henta info i fotnotar
- Vita kva orda leitelesa, skumlesa og nærlesa tyder og bruka dei medvite som lesestrategi i alle fag. Elevane bør vera kjende med kva hurtiglesing er
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 200 ord pr. min. og har mindre enn fem feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Faglærarar	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Faglærarar	Kriterium
Leselekser	Heile året	Faglærarar og føresette	Kriterium
Studieteknikk/ lesestrategiar	Hausten	Faglærarar	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Faglærarar	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Norsklærar	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Norsklærar	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Faglærarar Spes. ped team	Styrking etter behov
Lesekurs Relemo - lesetreningsprogram	Haust/Vinter	Kontaktlærar Spesiallærar	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Nasjonale kartleggingsprøve	Hausten	Kontaktlærar/Klasseteam/ Faglærar	

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (100 ord pr. min.)

Læringsressursar

Lesebok, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag.

Lær å lære/lesing i faga/Meir lesing i faga (lærebøker) frå GAN Aschehoug

Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket

Ekstra kartleggingsverktøy: Kartleggeren

Forventningar til heimen

- Å stimulera og oppmuntra til vidareutvikling av lesedugleiken hjå ungdommane er uvurderleg
Motivera borna til å bruke lesekrteria før dei les, mens dei les og etter at dei har lese, sjå oversikt vedlegg 6
- Prata med borna om leselekser, snakke om vanskelege ord og uttrykk og innhaldet
- Motivera borna til å lese skjønnlitteratur og faglitteratur

10. trinn

MÅL

- Halda fram med leseutviklinga: ordavkoding, staving, morfologiske-ortografiske og syntaktiske strategiar.
- Kjenne att og forstå språkleg oppbygging som t.d. samansette ord, endingar, bøyingsformar, teiknsetjing, kjenne att ulike setningsledd, kjenne att ordklasser, forstå tekstband og avsnitt, ha setningsoverblikk.
- Kunne bruka læringsstrategiane i «trappa», sjå vedlegg nr. 1
- Bruka ei utviding av VØL-skjemaet til VØSLE og i skjønnlitteratur – kva skjer vidare?
- Vita kva orda leitelesa, skumlesa og nærlesa tyder og bruke dei medvite som lesestrategi i alle fag. Elevane bør vera kjende med kva hurtiglesing er, og prøva å bruka det som ein lesestrategi
- Ønskeleg at elevane mot slutten av skuleåret les minst 220 ord pr. min. og har mindre enn fem feil i forståing

ÅRSHJUL

Kva	Når	Ansvar	Oppfølging
Høgtlesing	Heile året	Faglærarar	Kriterium
Stillelesing	Heile året	Faglærarar	Kriterium
Leselekser	Heile året	Faglærarar og føresette	Kriterium
Studieteknikk/ lesestrategiar	Hausten	Faglærarar	Kriterium
Bruk av skulebiblioteket	Heile året	Faglærarar	
Ordkjedetesten (Logometrica)	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Norsklærer	Styrking etter behov
Carlsten	Sept. og feb. Registrere i Vokal	Norsklærer	Styrking etter behov
Analyse og tiltak i etterkant av lesetestane		Faglærer Spes. ped team	Styrking etter behov
Lesekurs Relemo- lesetreningsprogram	Haust/Vinter	Kontaktlærer Spesiallærer	Elevar som treng det, får intensiv oppfølging over ein periode.
Nasjonal kartleggingsprøve	Hausten	Kontaktlærer/Klasseteam/ Faglærer	

Tilbod om lesekurs for dei som er på eller under kritisk grense (100 ord pr. min.)

Læringsressursar

Lesebok, språkbok og arbeidsbok frå Aschehoug forlag.

Lær å lære/lesing i faga/Meir lesing i faga (læarbøker) frå GAN Aschehoug

Klassesett frå fylkesbiblioteket og folkebiblioteket

Ekstra kartleggingsverktøy: Kartleggeren

Forventningar til heimen

- Å stimulera og oppmuntra til vidareutvikling av lesedugleiken hjå ungdommane er uvurderleg
Motivera borna til å bruke lesekriteria før dei les, mens dei les og etter at dei har lese, sjå oversikt vedlegg 6
- Prata med borna om leselekser, snakke om vanskelege ord og uttrykk og innhaldet
- Motivera borna til å lese skjønnlitteratur og faglitteratur

Vanlege omgrep knytt til lesing

Lesestrategi: Er den læringsstrategien ein vel å lesa ein tekst på. Det handlar om å velje rett lese måte til type tekst og føremål.

Lesemåtar: Det finst ulike måtar å lesa på, til dømes skumlesing, leitelesing, stillelesing, korlesing, ekkolesing, høgtlesing, stafettlesing, nærlesing, opplevingslesing

Lesefasar: Det er ulike fasar i lesesituasjonen: før du les (få overblikk), medan du les (lesestopp) og etter at du har lese (refleksjon / samtale/ skriftleg arbeid). (sjå vedlegg 6)

Lesestopp: Stoppe opp, tenkja og reflektera over innhaldet.

Repetert lesing: Ein repeterer lesing av bokstavar, bokstav-kombinasjonar, ord og samanhengande tekst for å få stadig betre flyt og auka tempo.

Korlesing: Lærar og elevar, ev. berre ei elevgruppe, les eit avsnitt av teksten i kor. Usikre lesarar les dei orda dei kan, og får støtte av meir kyndige lesarar. Svake lesarar får lesestøtte, og ein engasjerer elevane. Fin metode å bruka på ein tekst som er krevjande og har vanskelege ord.

Skumlesing: Lesing på «høggir», ein les ikkje nøye, men let auga gli raskt nedover sida. Ein les overskrifter og ord som er utheva. Ein les berre nokre ord for å finna ut kva teksten handlar om.

Leitelesing: Er ein funksjonell strategi for å finne fram i t.d. busstabellar. Ein leitar med både auge og fingeren for å finna akkurat det ein er på leiting etter.

Parlesing: Elevane les for kvarandre to og to. Dei byter på å lesa t.d. eit avsnitt eller ei side kvar. Når dei er ferdige med å lesa, kan dei stille kvarandre spørsmål til det dei har lese.

Stafettlesing: Elevane les etter tur.

Nærlesing: Når ein les ei bok, eit blad eller ein teikneserie berre for å kosa seg, må ein nærlesa. Då les ein *heile* teksten. Før ein startar å nærlesa, er det lurt å sjå på overskrifter og illustrasjonar. Bør bruka læringsstrategien BISON-overblikk.

Hurtiglesing: Ein eigen metode for å lesa ein tekst. Det er å lesa så fort at ein berre får med seg orda, men ikkje nødvendigvis skjønar alt som står der.

Ekkolesing: Læraren les, elevane hermar. Læraren modellerer ein god måte å lesa teksten på, og legg vekt på avpasse fart, stemmestyrke og tonefall etter innhaldet i teksten. Engasjerer heile klassen.

Sololesing: Gleda av å lesa høgt. Eleven les ein tekst åleine, få tak i innhaldet, trene på uttale ord, tilbakemelding frå lærar.

Veksellesing: Høgtlesing + medlesing + eigenlesing = engasjerer og er ei raskare framdrift enn ekkolesing. Lærar les høgt. Etter kvart er elevane med og les høgt i kor, for så til slutt lese åleine.

BO (bilete og overskrift): Ein ser på bilete og overskrift før ein byrjar sjølve lesinga. Ein kan då få ei før-forståing for kva teksten kan handla om.

Tankekart: Vert brukt til å setja ned idear på eit ark, få overblikk over eit emne eller ein tekst, organisera stikkord eller visa samanhengen mellom idear. Ein skriv temaet i ein sirkel. Deretter teiknar ein strekar ut frå midten til nye stikkord. Tankekartet kan hjelpa elevane til å visualisere forståinga si, og gjer det lettare å illustrere overordna og underordna deler av eit omgrep. Eit tankekart kan vera ustrukturert (nedteikning av assosiasjonar) eller strukturert, til dømes som nivådelt tankekart.

Nivådelt tankekart: Er eit strukturert tankekart der ein til dømes sorterer underemne med fargar, tal eller bokstavar i ulike nivå. Nivådelt tankekart er ein strategi som kan gjere det lettare for elevane å skilje mellom hovudidear og detaljar eller mellom avsnittsoverskrifter og innhaldet i avsnitta. Me kan bruka nivådelt tankekart for å organisera og læra oss innhaldet i ein tekst. Då vel me ut det som er viktig, set det opp på styrkeform (eventuelt at same nivå har same farge) og brukar styrkane (nivåa) til å attfortelja eller visualisera teksten: 1) Fisk 2A) Saltvassfisk 3A)torsk, sei, makrell ... 2B) Ferskvassfisk 3B) aure, røye, sik ...

Omgrepskart: Ein modell av eit kart der ein skriv eller teiknar eit omgrep i sentrum av kartet. Gjennom dialog med elevane skriv ein på til dømes forklaringar, eksempel eller teikningar som hjelper elevane til å forstå omgrepet.

Omgrephus: Eit form for nivådelt omgrepskart med ein modell av eit hus der ein skriv eller teiknar eit omgrep. Gjennom dialog med elevane skriv ein på eller teiknar ord som hjelper elevane til å utvide forståinga av ordet.

VØL-skjema: Skjema med tre kolonnar der lesaren i før-fasen skriv opp kva han veit om temaet (V) og kva han ynskjer å læra om temaet (Ø). Etter lesinga, kan lesaren fylla ut kva han har lært (L) i den siste kolonna.

VØSLE-skjema: Skjema med fem kolonnar der lesaren i før-fasen skriv opp kva han veit om temaet (V) og kva han ynskjer å læra om temaet (Ø). (S) slik vil eg læra. Etter lesinga, kan lesaren fylla ut kva han har lært (L) og i den siste kolonnen (E) skal han evaluera resultatet / læringsutbyttet.

Billettekstar: Ein ser på billettekstar før ein byrjar lesinga. Ein kan då få ei før-forståing for kva teksten dreier seg om.

Nøkkelord: Ord som er spesielt viktige i ein tekst, sentrale stikkord. Kan skrivast ned for å lettare kunne hugsa kva teksten handlar om.

Spørsmål til tekst: Kan nyttast i førlesingsfasen for å skape undring og motivasjon. Kan også nyttast til å gjere elevane meir medvitne om kva dei skal læra.

BISON: Sjå på **B**ilete og **b**illettekstar, **I**nnleiinga, **S**iste avsnitt, **O**verskrifter, **NB!** Ord som skil seg ut.

Læresamtale: To og to elevar samarbeider etter å ha lese ein tekst. Dei skal snakka etter tur. Samtalen har fire rundar. I kvar runde skal begge seia ei setning eller stilla eit spørsmål som byrjar med eit bestemt startord. Startord i 1. runde er «Eg har lært at...», 2. runde «Eg meiner den viktigaste setninga er...», 3. runde «Mitt faktaspørsmål er...» og 4. runde «Eg lurar på kvifor ...».

SAM-skjema/ Venn-diagram: Er ein strategi som visualiserar likskapar og ulikskapar mellom to eller tre fenomen / omgrep. Det går ut på å samanlikne noko, t.d. to eventyr. Venn-diagram er to sirkclar eller to ellipsar som overlappar kvarandre der sirkelen i midten inneheld det som er felles og dei ytre sirklane inneheld det som er spesifikt eller særeige.

Rammenotat: Eit oversiktleg skjema delt inn med kolonnar og rader, som ein brukar for t.d. å samanlikna og organisera kunnskap.

Ordklasse	Definisjon med eigne ord	Nøkkelord	Døme	Illustrasjon	Anna
Substantiv					
Verb					

Kolonnenotat / Prosessnotat: Eit notat som ein stiller opp som ein tabell der elevane fyller inn i dei ulike cellene. Det er ein måte å samla ideane på, aktiviserer forkunnskapen, hjelper elevane til å strukturera lærestoffet og i prosessen skjer det ein aktiv læring. VØL- skjema er eit døme på kolonnenotat, med tre kolonnar. To-kolonnenotat kan ein bruka til dømes til ord og ordforklaring i naturfag. Prosessnotat i matematikk, t.d. for å løysa tekstoppgåver.

Rekkjefylgjenotat: Å koma etter kvarandre, måte å ordna ting på, ei tidslinje, punktliste, alfabetisk rekkjefylgje, etter storleik ...

Litteraturliste og andre kjelder

Anmarkrud, Øistein og Refsahl, Vigdis (2010): *Gode lesestrategier på mellomtrinnet*. Cappelen akademiske forlag

[Dysleksi Norge heimeside med ressursar](http://dysleksinorge.no/fagstoff/) - <http://dysleksinorge.no/fagstoff/>

Fjeldberg, Guri (2015): *101 – de beste barne- og ungdomsbøkene 2005-2015*. Gyldendal

Fredheim, Gerd (2011): *Å lese for å lære – en praksisbok i læringsstrategier*. GAN Aschehoug

Frost, Jørgen (2009): *Språk- og leseveiledning, i teori og praksis*. Cappelen akademiske forlag.

Frost, J. og Lønnegaard A. (1996): *Språkleker*. Cappelen Damm Undervisning.

Godøy, Oddhild og Monsrud, May Britt (2011): *Spesialpedagogisk leseopplæring, - en veileder*. Statped, Bredtvet kompetansesenter

Hagtvet, Bente Eriksen (2004): *Språkstimulering, tale og skrift i førskolealder*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Hagtvet, Bente E., Frost Jørgen og Refsahl Vigdis (2014): *Den intensive leseopplæringendialog og mestring når lesingen har låst seg*. Cappelen Damm Akademisk.

Hekneby, Greta (2011): *Skrive-lese-skrive, begynneropplæring i norsk*. Universitetsforlaget

Hjellup, Line Hansen (2014): *Helhetlig leseopplæring- leseglede og tidlig innsats*. Pedlex, Norsk Skoleinformasjon.

Hole, Kari (2003): *Læringsstrategier i tilpasset opplæring*. Info Vest forlag

Kunnskapsdirektoratet: [Rammeplan for barnehagen](http://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan_nynorsk_net2011.pdf) – nynorsk versjon 2011
http://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan_nynorsk_net2011.pdf

Kunnskapsdirektoratet: [Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen](https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/barnehager/temahefte/temahefte-om_sprakmiljo_og_sprakstimulering_i_barnehagen_nynorsk_web.pdf) – 2009
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/barnehager/temahefte/temahefte-om_sprakmiljo_og_sprakstimulering_i_barnehagen_nynorsk_web.pdf

Kurshefta frå forelesingsrekka til Vigdis Refsah, Statped, i Luster 2015 og 2016

Kverndokken, Kåre (2012): *101 måter å lese leseleksa på - om lesing, lesebestillinger og tekstvalg*. Fagbokforlaget.

[Leseplan for Klepp kommune – utarbeidd i samarbeid med Lesesenteret, Stavanger](https://www.klepp.kommune.no/globalassets/skule-og-barnehage/felles/planar-og-utviklingsarbeid/leseplankleppkommune20.08.14.pdf)
<https://www.klepp.kommune.no/globalassets/skule-og-barnehage/felles/planar-og-utviklingsarbeid/leseplankleppkommune20.08.14.pdf>

[Lesesenteret - Universitetet i Stavanger](http://lesesenteret.uis.no/) – <http://lesesenteret.uis.no/>

Nynorsksenteret – [Nynorsksenteret.no](http://nynorsksenteret.no) og [Nynorsk bok.no](http://nynorsk bok.no)

Sjekk ut bladet *Nynorskopplæring*: <http://www.nynorsksenteret.no/blad/>

Ressursbasen: <http://nynorsksenteret.no/nyn/ressursbase-for-skulen/>

Lesing er ... - serier med hefter frå Lesesenteret samla i ein kassett og sendt ut til alle skular
Hefta kan også lastast ned som PDF kvar for seg. Her er lenker til eit utval av hefta:

[Lesing er ... - grunnhefte](#)

[Fagbok i bruk](#)

[Nynorsk er](#)

[Perlejakten – på sporet av gode leseprosjekter i skolen](#)

[Bok i bruk i barnehagen](#)

[Bok i bruk på 1.-4. trinn](#)

[Bok i bruk på 5.-7. trinn](#)

[Bok i bruk på 8.-10. trinn](#)

Lundberg, Ingvar og Herrlin, Katarina (2008): *God leseutvikling- kartlegging og øvelser*. Cappelen Akademisk Forlag.

[Nettverk Nordmøre: Plan for lesing som grunnleggende ferdighet i alle fag. 2008](#)

http://webfronter.com/orkide/NBS/ff_files/images/leseplan_grleggende_ferdighet_alle_fag.pdf

Roe, Astrid (2011): *Lesedidaktikk- etter den første leseopplæringen*. Universitetsforlaget.

Santa, Carol (1996): *Lære å lære. Prosjektet CRISS*. Stiftelsen Dysleksiforskning.

Utdanningsdirektoratet: [Læreplanverket Kunnskapsløftet](#)

Utdanningsdirektoratet: [Rammeverk for grunnleggende ferdigheter – lesing. 2012](#)

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/grunnleggende-ferdigheter/rammeverk-for-grunnleggende-ferdigheter/2.3-a-kunne-lese/>

Utdanningsdirektoratet ressurside: [Språk i barnehagen](#)

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/barnehagens-innhold/sprak2/>

Utdanningsdirektoratet ressurside: [Lesing](#)

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/grunnleggende-ferdigheter/lesing/>

Døme på lesestimuleringsprosjekt og lesekurs:

Leselyst 5. trinn – Eventyrlyst 6. trinn – Fagtekstlesing 7. trinn (sjå vedlegg 3)

http://webfronter.com/hedmarkgs/folldalskole/menu5/Gi_rom_for_lesing/Gi_rom_for_lesing.html

